

**MARKAZIY OSIYO TASAVVUF TARIQATI ALLOMASI BAHOUDDIN
NAQSHBAND VA UNING ILMIY MEROSI TO‘G‘RISIDA MA‘LUMOT
BERUVCHI MANBALAR TAHLILI**

Abdurasulov Shahzod

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Tarixshunoslik, manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari”

mutaxassisligi 2-kurs magistranti

abdurasulovshahzod944@gmail.com

94 602 2399

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘rta Osiyolik so‘fiy olim Bahouddin Naqshband haqidagi ko‘plab manbalardagi muhim ma‘lumotlar va uning ilmiy merosi tahlil qilinadi. Bu manbalar Xojagon Naqshbandiy tasavvufini chuqur tahlil qilishda katta yordam beradi. Bundan tashqari, ushbu manbalar orqali naqshbandiya tariqatining jamiyat ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotiga ta‘siri o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: O‘rta Osiyo, manbalar, islom, tasavvuf, tariqatlar, Bahouddin Naqshband, Xoja Ahror Valiy, Abdurahmon Jomiyning “Nafahot ul uns” asari, Alisher Navoiyning “Nasoim ul-muhabbat” asari, Muhammad Porso.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются важные сведения из многих источников о Бахауддине Накибанде, исследователе суфизма из Центральной Азии, и его научном наследии. Эти источники оказывают большую помощь в углубленном анализе мистицизма Ходжагона Накибанди. Кроме того, через эти источники рассматривается влияние порядка Накибанди на социальную, политическую и культурную жизнь общества.

Ключевые слова: Центральная Азия, источники, ислам, суфизм, секты, Бахауддин Накибанд, Ходжа Ахрар Вали, произведение Абдуррахмана Джами «Нафахот ул унс», произведение Алишера Навои «Насаим уль-Мухаббат», Мухаммад Порсо.

ABSTRACT

This article analyzes important information from many sources about Bahauddin Naqshband, a scholar of Sufism from Central Asia and his scientific heritage. Such sources are of great help in the in-depth analysis of Khojagon Naqshbandi mysticism. In addition, through these sources, the impact of the Naqshbandi order on the social, political and cultural life of the society is considered.

Key words: *Central Asia, sources, Islam, Sufism, orders, Bahauddin Naqshband, Khwaja Ahrar Vali, Abdurrahman Jami's work "Nafahot ul uns", Alisher Navoi's work "Nasayim ul-Muhabbat", Muhammad Porso.*

KIRISH

XI– XII asrlarga kelib, Markaziy Osiyoda butun islom olami miqyosida umume'tirof etilgan Yassaviya, Kubraviya, Xojagon Naqshbandiya kabi nufuzli mustaqil tariqatlar vujudga kelgan. Markaziy Osiyodagi tasavvuf tariqatlari shayxlarining faoliyati mintaqaning ijtimoiy, siyosiy va diniy holatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bahouddin Naqshband va uning ilmiy merosi haqida ko'plab manbalarda ahamiyatga molik bo'lgan ma'lumotlarni uchratish mumkin.

Naqshbandiya tariqatiga oid ma'lumotlar avvalo Bahouddin Naqshbandning shogirdi Muhammad Porsoning "Qudsiya"¹, Abul Muhsin Muhammad Baqir ibn Muhammad Alining "Maqomoti hazrati Bahouddin Naqshband"² asarlari hamda o'z davri uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan asarlar Abdurahmon Jomiyning "Nafahot al-uns va hazorot al-quds"³, Sayyid Sharifning "Tarixi Rokimiy", Amir Hamzaning "Maqomoti Amir Sayyid Kulol", Salohiddin ibn Muborak al-Buxoriyning "Anisul-tolibin va uddatus-solikin"⁴, «Risolai hazrat Mavlavi Jomi», Husayn Voiz Koshifiyning "Futuvatnoma", Sayfiddin Ali Safiyning "Rashaxot-ul-ayn-ul hayot"⁵, Ahmad Sirxindiyning "Maktuboti Imom Rabboniy", "Panj latoifai Nodirai muazzama" va Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat min shamoyimul futuvvat"⁶ kabi manbalarga asoslangan.

Bu manbalar bilan birga yana quyidagi manbalarda: Xo'ja Ahrorning "Anfosi Nafisa", Abdurahmon Naqshbandi Laxuri Pokistoniyning "Shajarai tayyiba", Jalol Xiraviyning "Risolai digar mansub ba Sohibzoda", Ahmad G'uriyning "Kanzal-ibod fi sharx al-avrod", Irbiliy shayx Muhammadning "Al ijobatul rabboniya li sharx va manofe", Viridi Naqshbandi Shayxul Akbaril Sayyid Muhammad Bahouddin al Husaynining "al-Hasani al-Uvaysi al-Buxoriy Naqshband" va Ahmad al Naqshbandi

¹ Muhammad Porso. Qudsiya. O'zbekiston FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida 6546\2 raqami ostida saqlanmoqda.

² Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Bahouddin Balogardon /Tahrir hay'ati: A. Rustam va boshq; forsiydan tarj, so'zboshi va lug'at muallifi Mahmudxon Maxdum Xasanxon Maxdum o'g'li. - Toshkent: Yozuvchi, 1993. – 208 b.

³ Жомий А. Нафахотул-унс / таржима қўлёзма маини қўлёзма ЎзРФА ШИ Қўлёзмалар фондида 7286 рақами остида сақланади.

⁴ Salohiddin ibn Muborak al-Buxoriyning "Anisul-tolibin va uddatus-solikin. O'zRFA SHI Qo'lyozmalar fondida 2520/I raqami ostida saqlanadi.

⁵ Фахруддин Али Сафий. Рашахоту айнил-хаёт (الحيات عين رشاخات). / Форс тилидан Худойберган ибн Бекмухаммад таржимаси / Нашрга тайёрловчилар: М. Ҳасаний ва Б. Умрзоқ. – Тошкент, 2004. – 536 б.

⁶ Алишер Навоий. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ.т.с. / Насойим ул-муҳаббат. Мукаммал асарлар тўплами. Ўн еттинчи том. – Тошкент: «ФАН», 2001. –553 б. 133-б.

Xolidiyning “Jami’ al-usul fi al-avliya” naqshbandiylikka oid ma’lumolar borligi aniqlangan.

Bahouddin Naqshbandning “Tuxfatul ansob”⁷ kitobida Bahouddin nasablari haqida ma’lumot berilgan. Hazrat Bahouddin ota tomondan hazrat Ali ibn Abu Tolibga, ona tomonidan esa sidqiydurlar, ya’ni nasablari Abu Bakr Siddiqa borib taqaladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Manbalarning guvohlik berishicha, Bahouddin Naqshbandning shogirdlari Muhammad Porso va Alouddin Attolar uning nutqlari, hikmatli soʻzlarini yozib, toʻplab yurgan. Oʻtmishda yaratilgan “Hazrati Bahovuddin Naqshband maqomotlari”ga kirgan barcha gaplar, ustozning fikrlari, uning dahosi xususidagi koʻplab mahobatli afsonalar ana shu manbalardan olingan yoki ularga suyanib yozilgan. Xususan, Muhammad Porsoning “Risolai qudsiya” asari Xoja Bahouddin Naqshband qudsiy kalimalarining sharhi hisoblanadi. Bu kalimalar Bahouddin Naqshbandning oʻz ogʻzidan eshitilgan boʻlib, Muhammad Porso ularni jamlab yurgan. Bu haqda uning oʻzi shunday deydi: “Bu soʻzlar (ularning) muborak ogʻizlaridan chiqqan soʻzlardan bir tomchisigina boʻlib, bu zaif banda... bu qudsiy kalimalardan baʼzilarini sadoqat va irodat yuzasidan tabarrukona va irshod sifatida qalamga olib yurardi”⁸. Muhammad Porso oʻzining bu asarida ustozining qudsiy kalimlarini keltiribgina qolmay, ularni sharhlab ham beradi. Asar Bahouddin Naqshband hayoti, uning xizmatlari va ma’naviy olamini ochib berish hamda Naqshbandiya sulukining asoslari haqida chuqur ma’lumotlarni oʻz ichiga olganligi bilan nihoyatda qimmatlidir.

Bahouddin Naqshbandning zikri holi, sarguzashti va ta’limotiga oid asosiy ma’lumotlar “Maqomati hazrati Bahouddin Naqshband”⁹ kitobida keltirilgan. Muhammad Boqirning bu kitobi Sharq xalqlari tafakkuri taraqqiyotiga katta hissa qoʻshgan Bahouddin Naqshbandning hayoti va bosib oʻtgan yoʻlini mukammal bayon qiluvchi yagona manbadir. Asarda naqshbandiya sulukining asoslari va uning rivojlanishiga hissa qoʻshgan kishilarning faoliyati hikoyalar orqali bayon qilib berilgan. Mazkur asar Bahouddin Naqshbandning 1993-yilda nishonlangan 675-yillik yubileyi munosabati bilan “Bahouddin Balogardon” nomi ostida nashr qilindi.

⁷ Elektron manba: <https://kh-davron.uz/kutubxona/islomiyy-adabiyot/tasavvuf/sadriddin-salim-buxoriy-hazrat-bahouddin-naqshband.html>

⁸ Muhammad Porso. Qudsiya. Oʻzbekiston FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida 6546\2 raqami ostida saqlanmoqda.

⁹ Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Bahouddin Balogardon /Tahrir hay’ati: A. Rustam va boshq; Forsiydan tarj, soʻzboshi va lugʻat muallifi Mahmudxon Maxdum Xasanxon Maxdum oʻgʻli. - Toshkent: Yozuvchi, 1993. – 208 b.

“Maqomoti hazrati Bahouddin Naqshband” kitobida naql etilishicha, Sayyid Amir Kuloldan dars olishi tugagach, amakisi Bahouddinni Samarqandga eltadi va mashhur darveshlar huzuriga qo‘yib, ulardan ta‘lim oldirtiradi. Kunlardan bir kun Bahouddinning tushiga hazrati Hizr kirib “agar sen haqiqiy so‘fi bo‘lishni istasang, xotining bilan aloqani uzishing kerak” deydi¹⁰. Shundan so‘ng Bahouddin oilasi bilan ajrashadi. Bu kabi afsonaviy hikoyalar “Maqomoti hazrati Bahouddin Naqshband” kitobida ko‘plab uchraydi. “Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband” asaridagi naqlarda Bahouddinning Buxoro xalqini tashqi dushman hujumlari, hokimlar zulmi, tabiat ofatlari, hayvonlar hujumi, Qarshi aholisini qurg‘oqchilik ofati va balolardan asraganlari yozilgan. Eng asosiysi Bahouddin Naqshband xalqni nafsni ammora balosidan qutilib, tinch-totuv va baxtli yashashlariga yordam berganlar.

Nashqbandning o‘z zamoniga eng yaqin ishonarli ma‘lumotni biz Navoiyning “Nasoyim ul muhabbat”¹¹ idan topamiz. Bu ma‘lumot haqiqiy, ishonarli dalillar asosida bo‘lishi bilan birga, unda ulug‘ shoir biror narsani qo‘shmasdan Nashqbandning boshqa shayxlardan farqli o‘laroq asl siymosini ko‘rsatadi va naqshbandiylik nazariyasini qiyosiy tarzda aniq va ravshan belgilaydi. Shu bois bugungi kundagi Nashqbandiya haqidagi fikrlar asosan Navoiy ma‘lumotiga tayanadi.

Navoiyning xoja Bahouddin xususidagi mazkur so‘zi “Nasoyim ul muhabbat”ida shunday keltirilgan. Ulug‘ shoir xoja Bahouddinni pirsiz ustozlik maqomini topgan zot deydi va XII asrda yashagan xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniyni muborak ruhini ilhomlanishiga sabab qilib ko‘rsatadiki, bu mazkur uvaysiylik g‘oyasiga asoslangan tushuncha edi. Shu tariqa, Navoiy ko‘rsatgan xoja Bahouddinning manoqiblariga va Navoiyning ilmiy xulosalariga tayanib shu natijaga kelish mumkinki, xoja Bahouddin har holda uvaysiylik tariqatining shayxlaridandir, ya‘ni pirsiz, xoja Abdulxoliq ruhiyatida tarbiya topgan zot edi. Ammo amalda xoja Muhammad Boboyi Samosiy va Amir Sayid Kulol tarbiyasini ham ko‘rganlar.

Naqshbandiya tariqatining zikr usullaridan yana bittasi suhbat vositasi edi. Bu haqida Navoiy tariqat rahbari tilidan keltiradi: “Va der ermishlarki, bizning tariqatimiz suhbatdur... va xayriyat jamiyatdadur va jamiyat suhbatda bu shart bilaki bir-biriga naf’ bo‘lurg‘ay va ulcha ul buzurg buyurubturki... agar jam‘i bu yo‘l solihlari bir-biri bila suhbat tutsalar, anda ko‘p xayr-u barakat bo‘lur”¹². Suhbat usuli Navoiyning ta‘kidlashicha, jamoa bilan birga bo‘lish, fikr almashish va hamroh

¹⁰ Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Bahouddin Balogardon /Tahrir hay‘ati: A. Rustam va boshq; Forsiydan tarj, so‘zboshi va lug‘at muallifi Mahmudxon Maxdum Xasanxon Maxdum o‘g‘li. - Toshkent: Yozuvchi, 1993. -- 208 b. 123-bet.

¹¹ Алишер Навоий. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ.т.с. / Насойим ул-муҳаббат. Мукаммал асарлар тўплами. Ўн еттинчи том. – Тошкент: ФАН, 2001. 133-б.

¹² Алишер Навоий. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ.т.с. / Насойим ул-муҳаббат. Мукаммал асарлар тўплами. Ўн еттинчи том. – Тошкент: ФАН, 2001. –553 б. 134-б.

tutinishni taqozo etadi va bundan insonga “ko‘p nafi va ko‘p xayr-u barakat bo‘lg‘ay”. Bu usul esa yolg‘izlik va xilvatninishlikni yoqtirmaydi va insonni hamjihatlikka da‘vat etadi, unga yaxshilik, naf va manfaat keltiradi.

Bundan tashqari, “Latoif ut-tavoif” muallifi Mavloni Ali Safiyning “Rashahot” kitobida Nashqband hayoti, ijodi hamda faoliyatiga oid qimmatli dalillarni uchratishimiz mumkin. Xususan, bu manbada “anjumanda xilvat” iborasining mohiyatini naqshbandiylikning navbatdagi zikr usuli «dast ba kor-u dil ba yor» (qo‘l ishda-yu ko‘ngil yorda) iborasi bilan ko‘rish mumkin. Bu ibora ilk bor «Latoif ut-tavoif» muallifi Mavloni Ali Safiyning “Rashahot”¹³ kitobida tilga olingan va haligacha ishlatiladi va barcha davr uchun o‘z ahamiyatini saqlab qoladi. Ushbu zikrda to‘g‘ridan to‘g‘ri mehnat manbai tashviq etiladi, uning ahamiyati ta‘kidlanadi, inson uchun rizq vositasi deb bilinadi.

Bahouddin Naqshband kamol topishlarida ustozlarining o‘rni kattadir. Naqshbandga ilk saboq berib, zohiriy va botiniy ilmlardan xabardor etgan muborak zot Muhammad Boboyi Samosiydir (vafoti 1336). Muhammad Boqirning "Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband" asarida yozilishicha, Bahouddin Naqshbandning birinchi shogirdlari Xoja Alouddin Attor naql qiladiki, Bahouddin Naqshband shunday aytganlar: "Hazrat Haq Subhanahu taoloning bu faqirga nisbatan qilgan mehribonliklaridan biri shu ediki, bolalik chog‘larimdan buzrugvor shayx Xoja Muhammad Boboyi Samosiy quddisa sirrihuning nazari muboraklariga musharraf bo‘ldim va ular meni farzandlikka qabul qildilar"¹⁴.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Bahouddin Balogardon /Tahrir hay‘ati: A. Rustam va boshq; forsiydan tarj, so‘zboshi va lug‘at muallifi Mahmudxon Maxdum Xasanxon Maxdum o‘g‘li. - – Toshkent: Yozuvchi, 1993.– 208 b.
2. Абдулхай ибн Абдулфатх ал-Хусайний. Ҳазрати Хожа Ахрори Валий насабномаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2004. – 152 б.
3. Абдулкарим ас-Самоний. Насабнома / Форс тилидан А. Раззоқов таржимаси. – Бухоро, 1999. – 48 б.

¹³ Фахруддин Али Сафий. Рашахоту айнил-хаёт (الحيات عاين رشاخات). / Форс тилидан Худойберган ибн Бекмухаммад таржимаси / Нашрга тайёрловчилар: М. Ҳасаний ва Б. Умрзоқ. – Тошкент, 2004. – 536 б. 117-120 бетлар.

¹⁴ Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Bahouddin Balogardon /Tahrir hay‘ati: A. Rustam va boshq; Forsiydan tarj, so‘zboshi va lug‘at muallifi Mahmudxon Maxdum Xasanxon Maxdum o‘g‘li. - T.: Yozuvchi, 1993. – 208 b.

4. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. Мукаммал асарлар тўплами. Ўн еттинчи том. – Тошкент: ФАН, 2001. – 534 б.
5. Фахруддин Али Сафий. Рашаҳоту айнил-ҳаёт (الحيات عاين راشاخات). / Форс тилидан Худойберган ибн Бекмуҳаммад таржимаси / Нашрга тайёрловчилар: М. Ҳасаний ва Б. Умрзоқ. – Тошкент, 2004. – 536 б.
6. Ҳасанхожа Нисорий. Музаққир ул-аҳбоб (اخباب ال موزكّر) (Дўстлар ёдномаси) / Форс тилидан Исмоил Бекжон таржимаси. - Т.: Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993 й, – 320 б.
7. Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи. форс тилидан Б. Аҳмедов, Н. Норқулов, М. Ҳасанийлар таржимаси. – Тошкент: "Чўлпон" нашриёти, 1994. – 353 б.
8. Зайниддин Муҳаммад Восифий. Бадоеъул вақоеъ (нодир воқеалар) / Форсчадан Н. Норқулов таржимаси. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979. – 108 б.
9. Жомий А. Нафаҳотул-унс / таржима қўлёзма маини қўлёзма ЎзРФА ШИ Қўлёзмалар фондида 7286 рақами остида сақланади.